

Journal of Life Economics

Cilt / Volume 7, Sayı / Issue 1, 2020, pp. 103-122

E - ISSN: 2148-4139

URL: <https://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/jlecon>

DOI: <https://doi.org/10.15637/jlecon.7.007>

Araştırma Makalesi/Research Article

ÇİN'İN KÜRESELLEŞME İÇİNDE ROLÜ: YENİ BİR HEGEMON MU?

THE ROLE OF CHINA IN GLOBALIZATION: A NEW HEGEMON?

Deniz ŞİŞMAN *

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Ekonomi ve Finans Bölümü, TÜRKİYE, e-mail: dsisman@gelisim.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8725-7682>

Geliş Tarihi: 5 Ocak 2020; Kabul Tarihi: 21 Ocak 2020

Received: 5 January 2020; Accepted: 21 January 2020

ÖZET

Çin 1970'li yıllar ile başlayan dışa açılma politika uygulamaları ile giderek güçlenen bir küresel aktör rolünü üstlenmektedir. Bu süreçte üretim, ticaret, inovasyon, enerji kullanımı ve ulusötesi sermaye konularında yaşadığı çarpıcı gelişmeler ve ortalama en hızlı büyüyen ülke olmanın getirdiği avantajlar neticesinde Çin'in küreselleşmede mevcut hegemonyayı ele geçirmek gibi bir niyetinin ve gücünün olup olmadığı konusu, bu makalenin ana sorusunu oluşturmaktadır. Bu nedenle makalede Çin'in işçi maliyetleri ile ortaya çıkan avantajlarının ve ülkedeki büyümenin, Lewis Dönüm Noktası (LTP) ve Orta Gelir Tuzağı kavramsal çerçevesiyle sorgulanması, özellikle küresel kriz sonrası oluşan koşullar gözönünde bulundurularak yapılmaktadır. Çalışmada, Çin'de Orta Gelir Tuzağının aşılması yolunda toplam faktör verimliliğinin artırılması ve diğer önlemlerin yanısıra küresel kriz ve ABD-Çin Ticaret Savaşlarının Çin ekonomisine etkileri sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Hegemonya, Küreselleşme, Lewis Dönüm Noktası, Orta Gelir Tuzağı

Jel Kodları: B27, F23, F43, F63, G38, J61, N35

ABSTRACT

China is taking on the role of a global actor that has been strengthened with the outward policy practices that started in the 1970s. The main question of this article is whether it has the intention and power to take over the current hegemony in globalization as a result of the striking developments in production, trade, innovation, energy use and transnational capital and the advantages of being the fastest growing country on average. Therefore, the question of China's labor costs and advantages and growth with the Lewis Turning Point (LTP) and the Middle Income Trap has been dealt with, in particular, taking into account the post-crisis conditions. The effects of the global crisis and the US-China trade wars on the Chinese economy were questioned, among other things, to increase the total factor productivity in overcoming the Middle Income Trap.

Keywords: China, Hegemony, Globalization, Lewis Turning Point, Middle Income Trap

Jel Codes: B27, F23, F43, F63, G38, J61, N35

1. GİRİŞ

Çin, Mao Zedoping'in ölümünden sonra, Deng Xiaoping öncülüğünde kalkınma hedeflerine doğru ilerlemeye kararlı bir strateji geliştirerek bu çerçevede üretimi ve verimliliği artırma, ulusal ekonomiyi geliştirme, nüfusun yaşam standartlarını yükseltme yolunu benimsemiştir. Deng emredici planlamaya dayalı Sovyet sisteminin bir kenara bırakılarak sosyalist kalkınmacı devletin yeniden tanımlanmasına karar verildiği bir dönemi temsil etmektedir. Deng 1979 daki bir konuşmasında “tabi ki kapitalizmi istemiyoruz ama sosyalizmin altında yoksul olmak da istemiyoruz. Devrimimizin amacı üretken güçleri özgürleştirmek ve geliştirmektir” demektedir (Gökten, 2012). Bu süreçte Çin ekonomik reformu, komuta ekonomisinden karma bir ekonomiye geçiş için *uzun vadeli bir plan* olarak gerçekleşmiştir. Çin'in ekonomik büyümedeki son yavaşlaması, bu plan çerçevesinde bir çöküş olarak değil, uzun vadeli planın bir evresi olarak değerlendirilebilir. Çin'in örtük stratejik seçimi “Tao Guang Yang Hui” yani “belirsizlik ve başarının gizlenmesi” yoluyla gerçekleşmiştir. (Wang,2019). Küresel alanda meydan okumaya hazır ancak ihtiyatlı bir gelişme ile açık kalkınma hedefini “barışçıl bir yükseliş”¹ ve “barışçıl bir gelişme”² olarak belirlemiştir. Daha sonraki evrede Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 16 Kasım 2013'te yayımlanan politikaları “uzun vadeli bir plan” ile uyumlu olarak sürdürmüştür. Bu plan Aralık 2015'te güncellenmiştir.

Çin'in, son 40 yılda³ mevcut uluslararası sistemle yakından ilişkileri gözden geçirildiğinde; dünyanın en büyük ikinci ekonomisi ve ayrıca imalat sanayiinde birinci olmasına ve inanılmaz maddi olanaklara sahip olmasına rağmen, ulusal çıkarlarına uygun olmayan mevcut dünya düzenini devirmek için bir sebebi veya niyeti olduğu yönünde bir işaret yoktur. Konu ile ilgili olarak Çin Devlet Başkanı Xi Jinping “Çin, mevcut uluslararası sistemin bir katılımcısı, üreticisi ve katkısıdır. Küresel yönetim değişim sürecinin katılımcısı, kolaylaştırıcısı ve lideri olmaya devam etmek istiyoruz” diyerek küreselleşme ile ilgili duruşunu ortaya koymuş ve küresel sisteme entegre ve onun kurallarını şekillendiren proaktif bir aktör olarak sistem içinde yerini aldığını açıkça belirtmiştir (Peng,2018). Xi Jinping, Çin Komünist Partisi Siyasi Bürosu'nun yirmi yedinci kolektif toplantısında küresel zorluklar arttıkça küresel yönetişimin güçlendirilmesinin ve küresel yönetim sisteminin reformunun teşvik edilmesinin genel eğilim olduğunu söylemiştir. China Foreign Affairs University Dekanı Qin Yaqing de, 2013'te yayınlanan bir makalede küresel yönetişimin kendisinin bir müzakere süreci, bir katılım ve yeniden yapılanma süreci olduğunu belirtmiştir. Buna bağlı olarak, küresel yönetim kavramının gelişimini teşvik etmenin, çağımızda Çin kültürü ve yönetim kavramları arasındaki pozitif ilişkiyi aktif hale getirmenin, insanlık için ortak bir gelecek topluluğu oluşturmak için küresel yönetim kavramının gerekli olduğunu vurgulamıştır (<http://www.xinhuanet.com>).

2008'den bugüne küresel mali krizle birlikte Çin, küresel yönetişimde daha proaktif bir rol oynamaya başlamıştır ve küresel yönetim mimarisine katılma ve şekillendirme konusunda istekliliğini göstermiştir. Çin'in dış politikasının odak noktası saf ekonomik kazanç ve kayıp hesaplamalarıyla sınırlı değil, aynı zamanda sosyo-politik ve üstyapı alanlarına da yayılmaktadır. Bunu yaparak, Çin daha fazla yapısal güç elde etmeyi amaçlamaktadır.

2. ÇİN VE KAPİTALİZM

Çin'in 1979'da açık politikaya geçişiyle birlikte, ülkedeki piyasa özellikleri ele alındığında Economist dergisinden Tom Easton “Çin, esas olarak devletin geri durduğu yerde öne çıkmıştır. Bu Bambu Kapitalizmi⁴ dir, çünkü Çin'deki 40 milyon özel şirketin % 90'ı özeldir. GSYİH'nın payı ise devlete ait olmayan işletmelerin büyük bir kısmı yani % 70'idir” demektedir. Bu özel firmaların ortalama özkaynak kârlılığı yaklaşık % 14' tür; tamamen ya da partinin sahip olduğu devlet teşebbüsünün karlılığı ise % 4'te kalmaktadır (Lenzer,2011).

Dünya Ekonomik Forumu'nda sunulan bir çalışmada özel sektörün Çin'deki yeri, “küresel mali krizden bu yana yükselmekte olan Çin'in özel sektörünün günümüzde Çin'in ekonomik büyümesinin ana itici gücü olduğu belirtilmiştir. Konuyla bağlantılı olarak, 60/70/80/90 sayılarının kombinasyonu, özel sektörün Çin ekonomisine katkısını tanımlamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Şöyle ki; özel sektör şirketleri Çin'in GSYİH'sının % 60'ına katkıda bulunurlar ve inovasyonun % 70'inden, kentsel istihdamın % 80'inden ve yeni işlerin % 90 sorumludurlar. Özel servet aynı zamanda yatırımların % 70'inden ve ihracatın % 90'undan sorumludur. Resmi bir iş grubu olan All-China Sanayi ve Ticaret Federasyonu'na göre, günümüzde Çin'in özel sektörü ülkenin büyümesinin yaklaşık üçte ikisine ve yeni işlerin onda dokuzuna katkıda bulunmaktadır” şeklinde vurgulanmıştır (Guluzade, 2019).

Çin'de özel şirketlerin payının artmasında Amerika'nın bir kopyası gibi sıradan fabrika işçilerinin çok yüksek faiz oranlarında özel kaynaklardan borç almaları ve mali açıdan bağımsız girişimciler haline gelmeleri etkili olmuştur. Çin'de merkezi hükümetin desteğinden bağımsız 40 milyon şirket, Çin resmi bankalarından değil, resmi olmayan kaynaklardan sermaye toplamıştır. Bununla birlikte, Bambu Kapitalizmi zaman içinde ücret ve personel sosyal yardımlarını artırmış bu yüzden enflasyon oluşturmuştur (Lenzner, 2011).

Çin, 1990 yılında, değere göre küresel üretiminin % 3'ünden daha azını üretirken, 2015 itibarıyla payını dörtte bire yaklaştırmıştır. Dünyadaki klimaların yaklaşık % 80'inin, cep telefonlarının % 70'inin ve ayakkabıların % 60'ının Çin tarafından üretildiği gözlenmektedir. Aynı zamanda bu süreçte Çin'in yükselişi, Güneydoğu Asya'nın derinliklerine kadar uzanan tedarik zincirlerini oluşturmuştur. Tedarik zincirlerinin de dahil olduğu “Asya Fabrikası” dünyadaki malların neredeyse yarısını oluşturmaktadır (<https://www.economist.com/leaders/2015/03/12/made-in-china>).

Satın alma gücü paritesine göre Çin 2014 yılında 17617 \$ ile ABD yi (17418 \$) geçerek dünyanın en zengin ülkeleri sıralamasına geçmiştir (IMF Economic Outlook,2015).

Grafik1. Satın alma gücü paritesine göre GSYİH'da ilk 10 ülke (2014)

Kaynak: (<http://statisticstimes.com/economy/world-gdp-ranking-ppp.php>)

Uluslararası Enerji Ajansına göre Çin 2009 yılında 2.252 milyar ton petrol eşdeğeri tüketerek ABD'yi %4 oranında geçip, dünyanın en büyük enerji kullanıcısı olmuştur. Bununla birlikte Çin'in ithal petrole bağımlılığı 2009 yılında ilk kez % 50'ye ulaşmıştır ve 2030 yılına kadar % 75'e çıkması beklenmektedir (Watts,2010).

Çin küresel çapta 2010 yılında üretim faaliyetlerinin % 19,8'ünü gerçekleştirerek, en büyük üretim gücü olarak %19,4 'lük paya sahip ABD ile yer değiştirmiştir. Böylelikle 1895 yılından beri liderliği elinde bulunduran ABD'yi geçerek 2010'da dünyanın en büyük üreticisi Çin olmuştur. Yıllar içinde liderliğini genişletmeye devam eden Çin'in fabrika üretimindeki payı 2000 yılında toplam üretimin % 6,9' u iken; pay on yılda üç katına çıkmıştır (Hennigan,2011).

Çin 2013 yılında da dünyanın en büyük ticaret ülkesi haline gelmiştir. Çin ihracat ve ithalatta toplam 4.16 trilyon dolar rekor kaydederek liderliği Amerika Birleşik Devletleri'den devralmıştır. Ayrıca bu süreçte Çin'in her zamankinden daha fazla teknolojik ve örgütsel yetenek kazandığı söylenebilir (<http://www.chinadaily.com>).

Nisan 1980'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin, resmi bir ilişki kurduğu IMF, ticaretteki payındaki artışa paralel olarak 2015 yılında Özel Çekme Hakkı (SDR) sepetine Çin Yuanını da eklemiştir. Yuan, sepette % 10,9 ağırlığı ile, ABD doları'nın % 41,73'lük ve Avro'nun % 30,93'lük ağırlığından sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Bununla birlikte IMF ve Dünya Bankası'nın en son reform turunda Çin'in oy oranı % 3,143 ve% 1,64 oranında arttırılmıştır. Bu reformdan sonra Çin, mevcut iki uluslararası örgütün her ikisinin de en güçlü üçüncü üyesi olmuştur (Peng B, 2018).

Diğer yandan, Çin kademeli olarak diplomatik odağını iki taraflılıktan, iki taraflılık ve çok taraflılığın bir kombinasyonuna dönüştürmüştür. 1996 yılında, diplomatik stratejisinde olumlu bir geçişle Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ile birleşmesiyle ilk çok taraflılığı benimsemiştir. O tarihten itibaren, Çin bölgesel çok taraflı grup ve organizasyonlara aktif olarak katılmıştır. Örneğin, güvenlik nedeniyle, Çin, Rusya ve diğer dört Orta Asya ülkesi (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan) 2001 yılında Şangay İşbirliği Teşkilatı'nı (SCO) kurmuştur. SCO 2017 Astana Zirvesi sırasında, Hindistan ve Pakistan'ın tam üyeliğinin başlangıcı ile organizasyon "kuruluşun tarihi genişlemesini hızlandırmak" amacını gerçekleştirmiştir (Hankte 2016). Diplomatik çok taraflılık, Pekin'in komşularına Çin'in yükselişinden uyum sağlayacaklarını güvence altına almasının kritik bir aracı olarak görülmektedir.

2.1. Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB), Yeni Kalkınma Bankası (NDB) ve Küresel Yönetişim

Küresel sistem içinde bugüne kadar çok taraflı kredilerin büyük kısmı Bretton Woods tarafından oluşturulan ve yönetilen kurumlar tarafından sağlanmıştır. 2014 yılında kurulan ve Bretton Woods sistemi dışında oluşturulan iki yeni çok taraflı banka (Multilateral Development Bank-MDB) olan Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın (AIIB) ve Yeni Kalkınma Bankası'nın (NDB) çok taraflı kredi paylarının gelecekteki etkisi, küresel sermaye hareketlerini belirleyen küresel yönetişimin bir aktörü olup olmayacağını da ortaya koyacaktır. NDB ve AIIB'nin oluşturulması, kalkınma literatüründe, bu bankaların Çin'in Bretton Woods'a dayanan mevcut sistemi zayıflatan yeni bir çok taraflı kalkınma finansmanı modeli geliştirdiğinin işareti olup olmadığı ve dünya üretimi ve ticareti konusunda liderliği ele geçiren Çin'in hegemonyasını geliştirmek için küresel finansal aktör rolünü bankalar üzerinden nasıl gerçekleştireceğine dair soruları akla getirmektedir.

Bu bankaların yapısı incelendiğinde; AIIB Çin liderliğindedir ve 57 kurucu üyeye sahiptir. AIIB'nin görevi Asya'daki altyapı ve diğer ilgili üretken sektörlerle fon sağlamaktır. NDB ise, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) tarafından yönetilmektedir ve altyapı ve sürdürülebilir kalkınma projelerini destekleyecek şekilde tasarlanmıştır. Çin'in hem NDB'de hem de AIIB'de önemli rol oynaması; Çin'in çok taraflı kalkınma finansmanının bir yeni modelini desteklemekten ziyade küresel finansal yönetişim alanında iki bankaya ait farklı gelenekleri desteklediğini göstermektedir. Bu durum makalede açıklayacağımız gibi

finansal hegemonyanın yerleştirilmesi konusunda henüz bir model oluşturamadığının da bir göstergesi kabul edilebilir (Wang,2019).

Yapılan araştırmalarda genellikle yeni kalkınma bankaları olan AIIB ve NDB ile geleneksel MDB'ler, özellikle de Dünya Bankası arasında benzerlikler ele alınmakla birlikte bu tür karşılaştırmalarda iki MDB grubunun hedeflerinin ortaklığı ve coğrafi öncelikleri ele alınmaktadır. Marina Larionova ve Andrei Vladimirovich Shelepov "Potential role of the NDB and AIIB in the global financial system" makalesinde yeni ve geleneksel kalkınma bankalarının yönetim, sermaye ve finansman modellerindeki bazı farklılıklara rağmen, bu iki grubun rekabet etmek yerine işbirliği yapacağı ve birbirlerini tamamlayacaklarını öne sürmektedir. Yeni bankalar hala gelişimlerinin ilk aşamalarında olmakla birlikte sadece altyapı projelerinin finansmanına odaklanmaktadır. Önde gelen geleneksel MDB'ler (IADB⁵, ADB⁶, IDB⁷, AfDB⁸ ve EBRD⁹) ise genellikle birkaç alanda aktiftir ve altyapı yatırımları ortalama olarak operasyonların % 30 ila % 50'sini oluşturmaktadır Buna ek olarak, yeni bankalar sürdürülebilir ve sorumlu finansman ilkelerini desteklemekte ve özellikle AIIB diğer bankalarla işbirliği ve değişim deneyimi geliştirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle, yeni ve geleneksel MDB'ler arasındaki farkların şu anda herhangi bir çatışmaya yol açması veya doğrudan rekabeti artırması olası değildir. On yıl içinde bile NDB ve AIIB'nin katkısı, altyapı finansmanındaki boşluğu doldurmak konusunda yetersiz kalacaktır.

Bu bağlamda, yeni bankaların potansiyeli, geleneksel MDB'lerle işbirliği yaparlarsa etkili şekilde kullanılabilir. İki yeni bankanın belgeleri böyle bir işbirliğini sağlamaktadır. AIIB Sözleşme Esasları, bankanın ana hedeflerinden biri olarak diğer kurumlarla işbirliğinden bahseder ve halihazırda onaylanmış olan çoğu proje geleneksel MDB'ler tarafından ortak olarak finanse edilmektedir. Dolayısıyla yeni bankalar, uluslararası finansal sistem reformu için katalizör görevi görebilir ve geleneksel MDB'leri geliştirmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarına daha duyarlı hale getirebilir (Larionova ve Shelepov,2016).

Diğer bir çalışmada Helmut Reisen, "Will the AIIB and the NDB Help Reform Multilateral Development Banking?" adlı makalesinde BRICS liderliğindeki MDB'lerin kurulmasının , mevcut altyapı finansmanı boşluklarının bir kısmını karşılamaya yardımcı olduğu ölçüde küresel kalkınma için faydalı olacağını ve yeni bankaların geliştirmekte olan pazar ve geliştirmekte olan ülkeler için ses getireceğini ve OECD üyesi olmayan ülkelerin çok taraflı kalkınma kredilerinde yeniden dengelenmenin temsilcisi olacağını öne sürmektedir (Reisen, 2015)

Yeni bankalar, çok taraflı kalkınma finansmanında üyelere yönelik değişik seslerin duyulmasına olanak sağlayacaktır. Mevcut Bretton Woods sistemi için rekabeti geliştirecektir. Diğer yandan geleneksel MDB'ler içinde yer alan ADB'nin kısıtlamalarla oldukça sıkışık hale gelmesi, bir projenin tekliften onaylamaya ve tamamlanmaya geçmesinin ortalama yedi yıl sürmesi ve sistem içinde gecikmelere sebep olması yeni kurulan bankalara bu sorunların bir kısmının aşılmasını sağlayacak bir işlev vermektedir.

Hongying Wang'ın "The New Development Bank and the Asian Infrastructure Investment Bank: China's Ambiguous Approach to Global Financial Governance" adlı makalesi Çin'in iki farklı geleneğe sahip her iki bankayı da kucaklamasının küresel finansal yönetiminin bu alanında henüz tutarlı yeni bir Çin modeli bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumun Çin'in gelişmiş ülkelerin egemen olduğu mevcut mali düzene karşı belirsiz tutumunun bir tezahürü olduğu belirtilmektedir. Çok sayıda ulusal kimliği ve karmaşık ekonomik ve siyasi çıkarları göz önüne alındığında, öngörülebilir bir gelecek için Çin'in mevcut liberal uluslararası ekonomik düzen ile alternatif Güney-Güney işbirliği dünyası arasında gri bir bölgede kalacağını muhtemel olduğunu söylemektedir (Wang,2019).

AIIB ve NDB'yi karşılaştırdığımızda; bugüne kadar geleneksel MDB'lerle işbirliği konusunda farklı yaklaşımlar benimsedikleri görülecektir. AIIB, ortaklıklar ve işbirliği ile ilgili olarak çok sayıda Mutabakat Zaptı veya diğer MDB'lerle de anlaşmalar imzalamıştır. Haziran 2018'e kadar onayladığı 25 projeden 17'si diğer çok taraflı finans kurumlarıyla ortaklaşa finanse edilmektedir. Bankanın kısa tarihi ve uygun maliyetli olma yönündeki kesin kararlılığı göz önüne alındığında AIIB'nin proje eş finansmanından kazançlı çıkacağı sonucuna varılabilir. Bu süreçte öteki MDB'ler ile işbirliği sonucunda diğer MDB'ler yatırım projelerinin tanımlanmasına, değerlendirilmesine ve uygulanmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, birlikte finanse edilen tüm projeler, ana ortakların çevresel ve sosyal koruma politikalarını kullanır ve çevresel ve sosyal değerlendirmeleri yürütmek, etki azaltma önlemleri tasarlamak ve raporları duyurmak için genellikle ortak kurumlara güvenerek işbirliği geliştirir. Böylelikle ABD'nin bu yeni bankalara karşı lobi yaparken öne sürdüğü; yeni bankanın Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası (ADB) tarafından kabul edilen çevre koruma standartlarını, tedarik gereksinimlerini ve diğer önlemleri karşılayamayacağına yönelik çekinceleri ortadan kaldırmaya yönelik tutum sergilenmiş olmaktadır.

Diğer taraftan AIIB'den farklı olarak NDB; ulusal kalkınma bankaları ve ticari bankalarla da çok sayıda anlaşma imzalamıştır. Uygulamada, çok sayıda Mutabakat Zaptı ve diğer MDB'lerle yapılan anlaşmalara rağmen, NDB şimdiye kadar diğer MDB'lerle herhangi bir yatırım projesinde eş finansmana gitmemiştir. Bunun yerine, ilk kredilerini alırken borç alan ülkelerdeki ulusal kalkınma makamları ile yakın işbirliği içinde çalışarak sınırlı deneyim ve kapasitesini farklı bir şekilde sunmayı seçmiştir. Borçlular ya üye ülkelerin ulusal hükümetleri ya da bir üye ülkenin hükümetine ait büyük bir banka ya da şirkettir. Bu borçlular daha sonra kendi ülkelerindeki kuruluşlara veya projelere fon vermektedir. Wang'ın makalede belirttiği gibi Çin'in iki farklı geleneğe sahip bu iki bankayı da yönlendirmesinin küresel finansal yönetişimin bu alanında henüz tutarlı yeni bir Çin modeli bulunmadığını göstermektedir.

Diğer yandan geleneksel MDB'lerden olan Asya Kalkınma Bankası (ADB) kısıtlamalarla o kadar tıkanmıştır ki, bir projenin devam etmesinin artık ortalama yedi yıla kadar sürmesi sistemin de tıkanmasına neden olmakta ve yeni MDB'lerin katkısı önem kazanmaktadır.

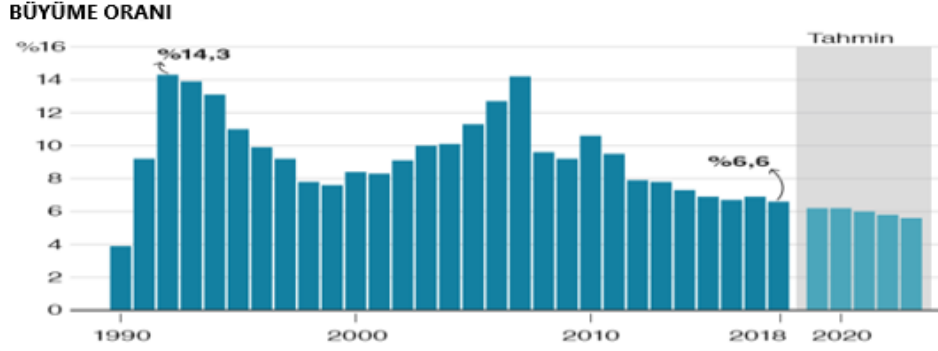
Bununla birlikte tüm bu çalışmaların ışığında küresel finansal sistemde Çin'in önemli bir aktör olarak yer alması mevcut sistemi tehdit eden bir unsur olarak görülmemektedir.

3. GÜNÜMÜZDE ÇİN'DE TİCARET, FİNANS VE BÜYÜME

3.1. Çin ve büyüme

Deng ile başlayan açıklık politikası sonrasındaki hızlı yükseliş sürecinde Çin İstatistik Kurumunun verilerine göre 1979 ve 2017 yılları arasında (1980'lerin sonunda yaşanan bunalımlı dönem hariç) GSYİH'da ortalama % 9.5 büyüme gerçekleşirken son yıllarda gerileme gözlenmektedir. 2012 yılında büyüme oranının % 7.8 a gelmesi ve 2017'den itibaren büyüme hızında gözlenen yavaşlamanın, ticaret ve teknoloji savaşları sonucunda oluşan gerilimler nedeniyle 2019'da yoğunlaştığı görülmektedir. Grafik 2'den de görülebileceği gibi IMF'nin tahminleri çerçevesinde büyümenin 2020 sonrasında da gerilemeye devam etmesi öngörülmektedir.

Grafik 2. Çin'in Yavaşlayan Büyümesi

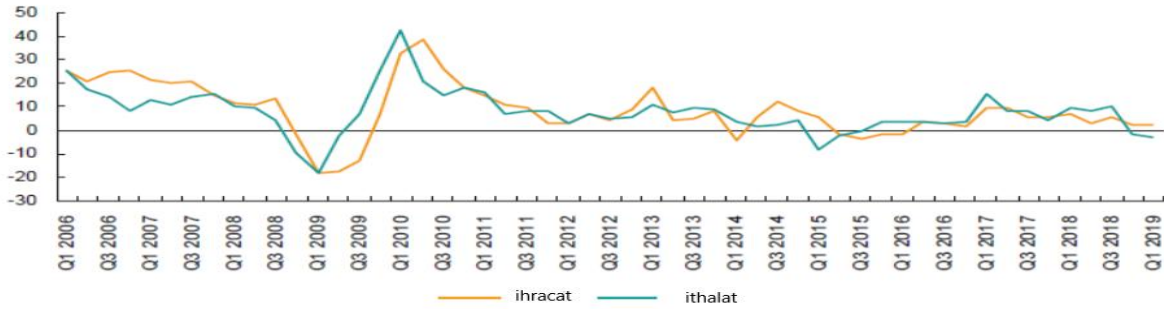
Kaynak: IMF 2019, bbc.com/news/business-49943654

Bununla birlikte, Grafik 2’de görüldüğü gibi Çin’in ticari büyümesinin de yavaşlaması, diğer Doğu Asya ve Güneydoğu Asya ekonomileri üzerinde büyük olasılıkla bütünleşik değer zincirinin bozulmasına neden olacağı için, önemli bir etkiye sahiptir.

3.2. Çin ve ticaret

Ticaret gerilimlerinin yarattığı belirsizlikler ve artan faiz oranları büyümede ortaya çıkan yavaşlamanın önemli nedenlerindedir. Grafik 3’te gözleneceği gibi; gelişmiş ülkelerin taleplerine bağlı olarak, Çin mallarının ithalatındaki yıllık büyüme oranı, 2018’in ilk üç çeyreğinde yüzde 9,5 iken, 2018’in son çeyreğinde yüzde -1,9’a ve 2019’un ilk çeyreğinde yüzde -3,1 e çarpıcı bir şekilde gerileme kaydetmiştir.

Grafik 3: 2006-2019 yılları arasında Çin’in ihracat ve İthalat hacmi

Kaynak: Unctad

Çin’in başlıca kuru yük emtialarda dünya ticaretinin yüzde 43’ünden fazlasını ve toplam deniz ticaretinin yaklaşık dörtte birini ithal ettiği için, kuru yük emtia ticaretini şekillendiren eğilimler, Çin ekonomisinin merkezi rolünü ortaya koymaktadır (Trade and Development Report 2019).

3.3. Çin ve Finans

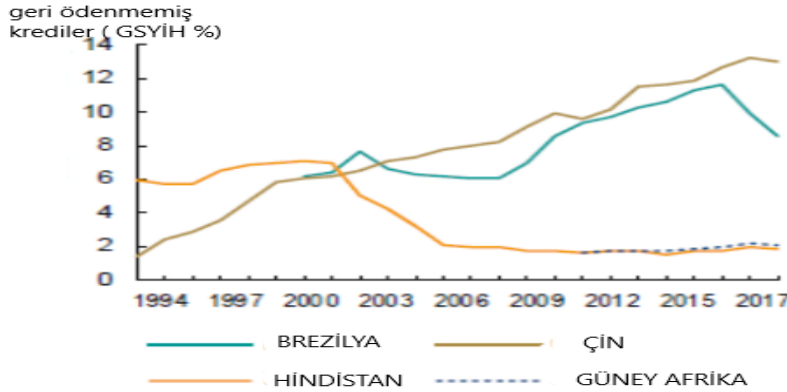
Çin’de devlete ait bankalar entegre bir ulusal kalkınma stratejisine sahip olarak, hükümetin politika hedeflerini açıkça destekleyecek şekilde kurulmuş, böylece önceden var olan Çin Devlet Bankaları¹⁰ ticari borçlanmaya odaklanarak kamuya yönelik hedeflerden ziyade pazar performansına yönelmiştir. Çin Kalkınma Bankası (CDB), hem yerelde hem de daha geniş gereksinimler için yüksek düzeyde özerklikle çalışmış ve kredi kararları almışlardır.

Bankanın 1,6 trilyon ABD doları tutarındaki kredileri öncelikle Çin Beş Yıllık Planları ile ilgili yatırımları desteklemekte ve yeni kredilerinin yaklaşık dörtte üçü sekiz öncelikli alana¹¹ yönlendirilmektedir. Örneğin Çin İhracat-İthalat Bankası; mekanik, elektronik ve ileri teknoloji ürünlerinin ihracatını ve ithalatını kolaylaştırmak, Çinli firmalara denizaşırı müteahhitlik ve dış yatırım konularında yardım etmek ve uluslararası ekonomik işbirliği ve ticareti teşvik etmek amacıyla 422 milyar dolar tutarında kredi kullandırmıştır (Trade and Development Report 2019).

Öte yandan finansman açısından bakıldığında, Çin'deki bankacılık sisteminin önemli bir özelliği; kamu bankaları piyasalara daha düşük maliyetle erişimi sağlanması ve uzun vadeli projelere finansman bulunmasını kolaylaştırmasıdır. Çin'de hükümetin genel ekonomik politikası, kalkınmayı destekleyici politikalar üzerindedir ve kamu bankacılığının rolünün bu yönde gelişmesine neden olmaktadır. Bunun yanısıra Çin Merkez Bankası, her zaman hükümetin endüstriyel politika hedeflerini parasal hedeflerle birlikte koordine bir şekilde ele almayı hedeflemiştir. Çin'de, kamu bankalarının bir alt kümesi olan ve çoğu durumda kamuya ait ulusal kalkınma bankalarının ödenmemiş kredileri GSYİH'nın payı olarak önemli ölçüde artmıştır.

Grafik 4'ten de izleneceği gibi Çin'de ulusal kalkınma bankasının verdiği kredilerin yükselen bir seyir izlediği gözlenmektedir.

Grafik 4: Gelişen Ülkelerde Ulusal Kalkınma Bankalarının Rolü

Kaynak: Trade and Development Report 2019, sayfa 157

Tüm bu finansal faaliyetlerin yanısıra Gölge Bankacılık¹² faaliyetleri, finansal serbestleşme ile teşvik edilen ve daha yüksek getiri arayan bankaların, kurumlara önemli finansman sağlayıcıları haline geldiği ortamlarda hızla artma eğiliminde olmuştur. Gözetime ve katı düzenlemelere tabi olmayan bu kurumlar, bankaların kısıtlamalar nedeniyle giremeyecekleri alanlara borç verme ve yatırım yapma eğilimindedir. Genellikle geçmiş satın alımları teminat olarak kullanarak borç alınan fonlar, gölge bankalar için ana fon kaynakları olduğundan, varlıklarındaki doğal riski, finansal sistemin geri kalanına aktarmaktadırlar. Devlet bankaları da gölge bankacılık sistemine sağladığı krediler üzerinden yüksek karlı faaliyetler yürütmektedir. Bunun yanısıra inşaat/gayrimenkul sektöründe 2011 yılının ağustos ayında ortaya çıkan ciddi çöküş en büyük 10 emlak şirketinin ellerinde bulunan 50 milyar dolar değerinde satılmayan gayrimenkule ait gölge bankacılık tarafından verilen kredilerin ödenmesi konusunda yaşanan sorunların Çin'de yeni konut fiyatlarının %25 ve daha fazla düşmesine neden olmuştur ve bu durum piyasada güven krizini oluşturacak tehlikeli boyutlara ulaşmıştır (Foster ve McChesney, 2013).

4. ÇİN'İN ULUSÖTESİ YATIRIM STRATEJİLERİ VE ULUSÖTESİ ŞİRKETLERİ

Çin Girişim Konfederasyonu (MSK) ve Çin Girişim Yöneticileri Derneği tarafından ortaklaşa yayınlanan raporda şirketlerin 2018 gelirlerine göre; 76 sektörü kapsayan en büyük 500 şirketi, bir önceki yıla göre % 11.14 artışla 79.1 trilyon Yuan (11 trilyon \$) toplam gelir elde etmiştir. Dolayısıyla performansın ve istikrarlı büyümenin arttığı görülmektedir. 500 işletmenin toplam net kârı da, bir önceki yıla göre % 10.28 artarak 2018'de 3.53 trilyon Yuan'a ulaşmıştır. 500 şirket'in 244'ü imalat sanayiinden ve 173'ü hizmet sektöründendir. Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri; 500 şirketin gündeminde önemli bir yere sahiptir. 2018 de bu şirketlerin 426'sı Ar-Ge'ye toplam 976.55 milyar yuan yatırım yapmış, bu alandaki bütçesinde bir önceki yıla göre yüzde 21.71 artış kaydedilmiştir (<http://govt.chinadaily.com.cn/a/201909/01/WS5d6c8439498ebcb1905790a4.html>).

China National Petroleum Corp şirketi; 896.39 milyar yuan (146 milyar ABD doları) yurtdışı varlıklarla Çin Kurumsal Konfederasyonu (CEC) ve Çin İşletme Direktörleri Birliği (CEDA) tarafından yayınlanan En İyi 100 çokuluslu işletme listesine girmiştir. Bununla birlikte, 2013 yılında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı tarafından yayınlanan 2014 Dünya Yatırım Raporuna göre; Çin'in diğer ülkelere doğrudan yatırımını 50,2 milyar ABD dolarına çıkarmıştır. Sınır ötesi birleşme ve devralmalar da edildiğinde doğrudan yatırım büyüklüğü 101 milyar ABD Doları ulaşmıştır. Çin Girişim Konfederasyonu istatistikleri, ülke girişimcileri yabancı yatırımlarının yıllık ortalama artış hızının 2002'den bu yana % 42,13'e kadar yükseldiğini göstermektedir. Bununla birlikte, şirketlerin yurt dışı geliri geçen yılın aynı dönemine göre % 4,77 artarken, bu artışın yurt dışı varlıklarda ki % 16,95 oranındaki artıştan çok daha düşük kaldığı görülmektedir. China Enterprise Development Research Institute'un baş araştırmacısı Li Jin, Çin ile ilgili olarak "*Tanınmış çokuluslu şirketler, ürünler, teknoloji, markalar ve yönetim konusunda temel rekabet avantajlarına sahiptir. Şirketlerin ölçeği çok büyüktür*" demektedir (Lu Na, 2014).

UNCTAD tarafından yayınlanan World Investment Report'a göre 2018 yılı Ulusötesi şirketler (TNC) sıralamasında Çin'in Hong Kong dahil ulusötesi şirket sayısı 7'dir.

Tablo 1: Dünyanın en büyük finansal olmayan çokuluslu şirketleri yabancı varlık sıralaması 2018

Dünyanın en büyük finansal olmayan çokuluslu şirketleri yabancı varlık sıralaması,2018											
(Milyon dolar ve çalışan sayısı)											
sıralama					varlıklar		satışlar		istihdam		
yabancı varlık	TNI b	şirketler	merkez ülke	endüstri kolu	yabancı toplam	toplam	yabancı toplam	toplam	yabancı toplam	(yüzde)	
13	8	CK Hutchison Holdings Limited	Hong Kong, Chi	Perakende satış	144891	157337	33036	35358	279000	300000	92,8
40	77	China COSCO Shipping Corp Ltd	Çin	Nakliye ve depolama	84419	109044	22800	34668	8091	100550	50,4
45	87	Tencent Holdings Limited	Çin	Bilgisayar ve Veri İşleme	77594	119824	1555	53813	35169	54309	44,1
56	98	China National Offshore Oil Corp	Çin	Madencilik, taşocaklığı ve petrol	67282	173408	21348	81482	12738	97986	26,0
62	100	State Grid Corporation of China	Çin	Elektrik, gaz ve su	60000	585299	45003	3E+05	16535	913546	8,4
67	73	China National Chemical Corp	Çin	Kimyasallar ve Yardımcı Ürünler	56241	121444	32788	59226	86025	158425	52,0
98	99	China Minmetals Corp (CMC)	Çin	Metaller ve metal ürünler	42790	131338	17308	72997	13348	203786	20,9

Ulus ötesi endeksi, (TNI) üç oranın ortalaması olarak hesaplanmaktadır: yabancı varlıklar toplam varlıklara, yabancı satışlar toplam satışlar ve yabancı istihdam toplam istihdam.

Kaynak: UNCTAD, WIR 2018

2010 yılında yabancı varlık açısından ilk 100 içinde yer alan Çin şirketlerinin sayısı 2 iken 2017 yılında şirket sayısı 5'e 2018 de ise 7'e yükselmiştir. 2010 yılı şirketlerinin faaliyet alanlarına baktığımızda çeşitli alanlarda faaliyet gösteren Hutchison Whampoa Limited perakende satış şirketi Hong Kong şirketi ile CITIC Group Çin şirkettir. 2018 yılına gelindiğinde ise (Tablo1), CK Hutchison Holdings Limited perakende satış şirketi, China

COSCO Shipping Corp Ltd taşımacılık ve depolama şirketi, China National Offshore Oil Corp (CNOOC) maden taşıyacağı petrol şirketi, Tencent Holdings Limited bilgisayar ve data işleme şirketi, State Grid Corporation of China Elektrik, gaz ve su şirket China National Chemical Corporation (ChemChina) Kimyasallar ve Yardımcı Ürünleri, ve China Minmetals Corp (CMC) Metaller ve metal ürünler yer almaktadır.

Bir başka şirket sıralamasına göre Çin, Fortune Global 500 listesinde 2000 yılında sıralamada ABD'den 170 TNC'ye karşılık 10 Çin TNC'i yer alırken, 2010 yılında 139 ABD TNC'ye karşılık 46 Çin TNC'i olarak sıralamada şirket sayısını belirgin şekilde arttırmıştır. 2015 Fortune Global 500 listesinde en fazla sayıda TNC'ye sahip olan ABD'den sonra ikinci olmuştur ve son beş yıldır TNC ev sahibi ülkeler listesinde art arda ikinci sırada yer almıştır. 2016 da, servet ve kaynakların hareketlerini kontrol eden en büyük, en güçlü ve en zengin şirketler sıralamasında 128 Amerikan TNC'sine kıyasla 106 Çin TNC (Hong Kong merkezli olanlar da dahil)si listelenmiştir. Dolayısıyla 2010'dan bu yana kısa sürede Çin küresel şirketlerinin çarpıcı büyümesi dikkat çekmektedir.

Son olarak dünyanın en zengin şirketlerinin yer aldığı *2019 yılına ait Fortune Global 500 Şirketleri* listesine göre ise, Çin'in 119 şirketi, listede 121 şirketi bulunan ABD ile yakın sayıda şirketle yer almaktadır. Tablo 2 de görüldüğü gibi aynı zamanda ilk on şirket içinde 3 Çin şirketi, ABD ve Japonya'nın önüne geçmiştir ve sıralama içinde yerlerini 2010 yılına göre iyileştirmişlerdir.

Tablo 2: Fortune Global 500 Şirket sıralamasına göre ilk 10 içinde yer alan Çin Şirketleri

<u>Şirket</u>	<u>2019 sıralama</u>	<u>2011 sıralama</u>	<u>Gelir (milyon\$)</u>
Sinopec Group	2	5	414,149
China National Petroleum	4	6	392,976
State Grid	5	7	387,056

Kaynak: Fortune Global 500,2019

Çin ekonomisindeki büyük şirketlerin yükselişi, diğer gelişmekte olan ekonomilerden önce, ülkenin "*sürdürülebilir büyüme*" elde etmesine yardımcı olan kilit aktörlerden biri olmuştur. Alibaba Group gibi şirketler, küçük Çinli firmaların ithalatçılarına garantiler sunarak bu şirketlerin ihracatlarını genişletmelerine yardımcı olmaktadır.

Gelişmekte olan 71 pazar ekonomisinin büyüme modellerini inceleyen McKinsey Global Institute (MGI) çalışmasına göre kişi başına düşen GSYH artışı 50 yıl boyunca yıllık % 3.5 tan fazla olan ülkeler sıralamasına baktığımızda,

Çin	8,827\$
Hong Kong	46,193\$
Endonezya	3,846\$
Malezya	9,944\$
Singapur	57,714\$
Güney Kore	35,980\$
Tayland	6,593\$

şeklinde sıralandığı görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yüksek performans gösteren bu ülkeler, 20 yılda 1 milyar insanı aşırı yoksulluktan kurtarmıştır (<https://www.mckinsey.com.mgi-outperformers-full-report-sep-2018.ashx>)

Çinli şirketler büyümeye devam ederken, aynı zamanda yenilikçilik yoluyla ABD' yi de yakalamaya çalışmaktadırlar. Bu konuda Cornell Üniversitesinin, INSEAD ve Ortak Fikri Olan Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı (WIPO) ile Bilgi Ortakları (Cornell Üniversitesi ve Ortakları raporu) arasındaki işbirliği ile oluşturulan *Global İnovasyon Endeksine* göre, uluslararası patent başvuruları ve bilimsel yayıncılık faaliyetlerine bakıldığında 126 ülkenin küresel inovasyon sıralamasına göre; Çin zaman içinde sıralamada sürekli yükselerek 2016 yılında 25.sıraya ulaşmıştır ve aynı yıl Amerika 4. sırada yer almaktadır.Devam eden yıllar içinde Çin sıralamada ilk 25'te görülmektedir. 2019 sıralamasına göre ise Çin 14. Sıraya yükselirken ABD 3. sıraya geçmiştir (Global Innovation Index 2019).

2010-2017 yılları arasında patent başvurularına baktığımızda;

Bioteknoloji alanında ABD 126,581 Çin 92,107,

Tıbbi ürünlerde ABD 204,057 Çin 214,992

Medikal teknolojide ABD 284,223 Çin 115,805

patent başvurusunda bulunmuştur ve ABD ile Çin listenin ilk sıralarında rekabet etmektedirler.

5. BÜYÜMEDE YAVAŞLAMA BASKISI VE LEWIS DÖNÜM NOKTASI

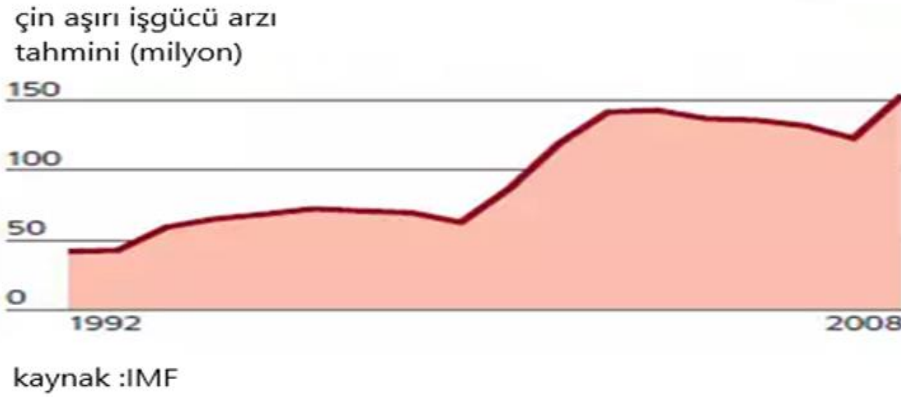
Dış ticaret, enerji kullanımı, ulusötesi şirketler ve inovasyon konularında yaşanan olumlu gelişmelere rağmen, dünyanın en hızlı büyüyen ülkesi Çin'deki işçi hareketleri ve artan ücretlerin baskısı ekonomistlerin 'Lewis dönüm noktası' dediği olguya çok yakın bir iktisadi aşamaya geldiğini ve büyümenin sürdürülebileceğinin irdelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Lewis noktası, gelişmekte olan bir piyasa ekonomisinde ucuz emeğin tükendiği yerdir. Lewis noktası gelişen bir ekonominin iki sektörünü inceleyen Nobel ödüllü ekonomist Arthur Lewis tarafından oluşturulan bir gelişim modeline dayanmaktadır. Ekonominin iki sektörünün, “kırsal veya geleneksel sektör” ve “kentsel veya modern sektör”ün emek tecrübesine dayanmaktadır. Birincisi, işgücünün büyük bir bölümünü yürüten tarım sektörü, ikincisi ise esas olarak sanayi üretimi yapan modern pazar odaklı sektör tarafından temsil edilmektedir.

Ücret seviyelerinin geçim seviyesinde olduğu ve emek arz kaynağının temel olarak geçimlik tarım gibi temel endüstrilerden geldiği durumlarda, ekonominin sınırsız emek arzına sahip olduğu varsayılmaktadır. Geleneksel sektörde, doğal kaynaklarına göre nüfusun fazla olması emeğin marjinal ürününün sıfır olması anlamına gelmektedir. Modern sektörde, sermaye oluşumu ve teknolojik ilerleme, üretimin ve kazancın artmasına neden olmakla birlikte başlangıçta işçinin sıfır fırsat maliyeti nedeniyle herhangi ücretlerde bir artış olmamaktadır. Böylece, bir süre boyunca, modern sektör, geleneksel sektörün artı-emeğini emerek büyüyebilir. Ancak, emek fazlası tükendiğinde, geleneksel sektörde emeğin marjinal ürünü sıfırın üzerine çıkmaktadır ve modern sektördeki ücretler, emeği geleneksel sektörden çekmek için artmaktadır. Bu nokta; ekonomik gelişmede Lewis'in bir ülke için dönüm noktası olduğunu belirlediği noktadır (Lewis, 1954). Dönüm noktasından önce, halihazırda gelişmiş ekonomilere kıyasla modern ekonomiye dönüşme, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) büyüme oranının oldukça yüksek olmasıyla hızlı seyretmektedir. Dönüm noktasından sonra ise, ekonomik büyüme, ekonominin bir zamanlar fazla emekten dolayı elde ettiği karşılaştırmalı üstünlüğü kaybetmesi nedeniyle yavaşlamaktadır (Wang ve Weaver, 2013).

Öte yandan ekonominin büyümesi, esas olarak tarım sektöründen gelen sınırsız emek arzının desteğiyle sanayi sektörü tarafından yönlendirilmektedir. Başlangıçta göçmen işgücü, çiftçilikte yaygın olan yaşam standartlarına karşılık gelen düşük ücretleri kabul etmektedir. Bu durumda modern sektör düşük işçilik maliyetlerinin yardımıyla kâr elde edebilmekte ve tasarruf sağlayabilmektedir. Böylelikle artan tasarruflar, genişleme için sermaye oluşumunu finanse etmektedir. Ancak Lewis dönüm noktasında tarımsal sektörden daha fazla emek gelmediği bir noktaya ulaşılmış ve ücretler artmaya başlamıştır. Başka bir deyişle modern sektörde daha fazla yatırımla elde edilen verimlilik artışları, sanayi sektöründe ve genel ekonomide istihdamı artırmaktadır. Böylelikle modern sektörde ücretlerin ötesine geçen verimlilik artışı, modern sektörün ekonominin tam istihdamda olduğundan daha karlı olmasını ve daha yüksek yatırım yapılmasını sağlayabilir. Yeni yapılan yatırımlarla birlikte tarımda emek fazlası tükendiği zaman ise, işçi ücretleri daha hızlı artmakta, sanayi karları azalmakta ve yatırımlar düşmektedir. Bu noktada ekonominin Lewis Dönüm Noktasını (LTP) geçtiği söylenir. Grafik 5'ten de görüleceği gibi Uluslararası Para Fonu, Çin'de işsiz ve işsiz işçilerin rezervinin yer aldığı aşırı işgücü arzının 2013'te 150 milyon aralığında olduğunu ve 2020'ye kadar 30 milyona düşeceğini ve Çin'in LTP'ye 2020-2025 yılları arasında ulaşacağını tahmin etmektedir (Das ve N'Diaye, 2013).

Çin, halen geleneksel veya geçim ekonomisi olan geniş kırsal hinterlandından aldığı ucuz emek nedeniyle son otuz yıldır büyümeye devam etmektedir. Ancak, tek çocuk politikası gibi hükümet tarafından alınan çeşitli idari tedbirler nedeniyle demografik yapıları değişmekte ve fazla emek miktarı da azalmaktadır. Çin ayrıca son iki yılda işgücü grevleri, kıtlık ve ücret artışları yaşamış ve birçok araştırmacının Lewis dönüm noktasına ulaşıp ulaşılmadığını tartışmasına neden olmuştur. Lewis dönüm noktasına ulaşan herhangi bir ülke için, ucuz işgücü artık mevcut olmadığından ve dolayısıyla büyümesi de azalmaya başladığı için sanayi sektörü ister istemez yavaşlamaktadır.

Grafik 5: Çin Aşırı İşgücü Arzı Tahmini

Kaynak: (<https://economictimes.indiatimes.com/news/international/what-is-lewis-turning-point-and-its-importance-for-china/articleshow/15263147.cms>)

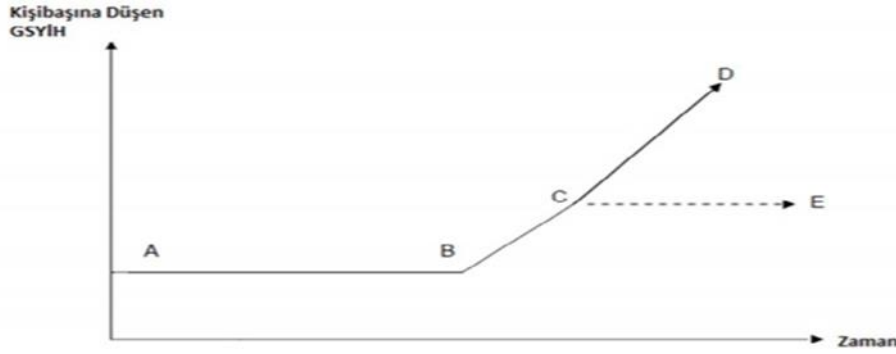
Bu çerçevede IMF'in yaptığı çalışmada Çin'in daha yüksek doğurganlık, daha fazla işgücüne katılım oranı, finansal reform veya daha yüksek üretkenliğe sahip alternatif senaryolar yoluyla dönüm noktasının başlangıcını çevresel olarak geciktirebileceğini, ancak demografik verilerin fazla emeğin tükenmesine neden olan baskın güç olacağını vurgulamaktadır. (<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1326.pdf>).

Sanayileşmenin ilk aşamalarında yaşanan büyümenin, ucuz işgücü ve sermayenin ekonomiye yönlendirilmesinden kaynaklandığı ileri sürülürken günümüzde Çin'in işgücü küçülmektedir. Dolayısıyla işçilik maliyetlerinin hızla artışı ve Çin'in düşük maliyetli bir

üretim merkezi olarak avantajının azalmaya başlaması nedeniyle günümüzde Çin için yenilik çok önemlidir ve ekonomisinin “orta gelir tuzağı” (MIT)ni aşmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bilindiği üzere; orta gelir tuzağı, gelişmekte olan bir piyasa ekonomisinin orta gelire ulaştığında ekonomik büyümenin yavaşladığı bir durumdur ve bununla birlikte orta gelir tuzağı, belirli bir gelire ulaşan bir ülkenin (verilen avantajlar nedeniyle) bu seviyede sıkışıp kaldığı teorik bir ekonomik gelişme durumunu ifade etmektedir. MIT terimi, Dünya Bankası tarafından orta gelir olarak sınıflandırılan ve daha zengin veya daha fakir olandan daha yavaş bir oranda büyüyen ekonomilere atıfta bulunmak üzere kullanılmaktadır. Orta Gelir Tuzağı kavramını ilk olarak kullanan Dünya Bankası uzmanları Kharas ve Gill'in 2007 yılında yayınlanan “Bir Doğu Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme için Fikirler” için Fikirler” başlıklı raporlarında; Orta Gelir Tuzağı'na yakalanan ülkeleri, az gelişmiş ülkeler ile düşük ücretli standart imalat sanayi ürünlerinde rekabet edemeyen ve inovasyon temelli büyüyen üst gelir grubu ülkeleri yakınsamakta zorlanan ülkeler olarak tanımlanmaktadır (Gill ve Kharas, 2007).

Orta gelir tuzağına ilişkin Grafik 6'da, kişi başı GSYİH'nın zaman içinde değişimi üzerinden ülkelerin gelişim aşamaları verilmiştir.

Grafik 6: Bir Ekonominin Gelişim Aşamaları

Kaynak: Kasa H., 2019

- A – B : Geleneksel toplum, az gelişmişlik, karşılaşılan yoksulluk tuzağı
- B – C : İlk gelişim aşaması, yoksulluk tuzağından kaçış, piyasaların ilk gelişim evresi.
- C noktası : Orta gelir seviyesi.
- C – D : Yüksek gelir düzeyine (D'ye) ulaşmak için sürekli büyümeyi devam ettirmek.
- C – E : Durgunluk veya düşük büyüme - orta gelirli tuzağı.

B'den C'ye kadar olan yol, ülkeyi tarımdan sanayi ekonomisine dönüştüren uzun bir süreçtir. Bu süreçte ekonomi, faktör piyasaları, teknolojik seviyeler ve karşılaştırmalı üstünlük de dahil olmak üzere yapısal değişimin birçok yönünün yaşandığı bir süreçtir. Ekonomi C noktasına (orta gelir aşaması) ulaştığında, tüm bu yapısal değişiklikler ülkenin yüksek gelir düzeyine başarılı bir geçiş için üstesinden gelmesi gereken büyük zorluklar haline gelir. C noktasında; faktör piyasalarında, reel ücretler ekonominin emek fazlasından emek kıtlığına geçişiyle, Lewis (1954) modelindeki "dönüm noktası" na kaymasıyla birlikte artmaktadır. Bu dönüm noktası yaklaşık olarak C ile örtüşmektedir. Bu noktadan sonra, emek, ücretlerdeki artışa uyması için daha üretken olmalıdır. Dolayısıyla büyüme için, ülkenin yüksek teknolojik gelişmelerle ve yönetsel kaynaklarla donatılması ve sermayenin verimli kullanılması gerekmektedir. Başka bir deyişle, ekonominin büyümesi; artan oranda toplam faktör verimliliğine (TFP) dayanmaktadır. Faktör verimliliğinin artırabilmek için ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücü yetiştiremeyen, yenilikçi politikalara ayak uyduramayan ve emek yoğun üretim sektörlerindeki hâkimiyetini kaybeden ülkelerin büyüme oranı; Grafik 6'de gösterilen

C-E yolunda bir tür sarmal olarak görülebilecek MIT ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Tran, 2013).

Çin'deki ekonomik gelişmenin dünya ekonomisi içinde önemli etkileri vardır. Yüksek gelirli bir ekonomi haline gelen bir Çin'in, dünya önemli bir etki yaratacağı açıktır. Ancak, Çin'in orta gelir tuzağına (MIT) yakalanması geciktiği ölçüde, bu etki hafifleyebilir. Literatür, Lewis Dönüm Noktası'nın (LTP) ortaya çıkmasının, bir MIT'nin olası başlangıcını işaret edeceğini öne sürmektedir. Dolayısıyla Çin'de LTP'ye ulaşıp ulaşılmadığı sorusu dünya ekonomisi açısından da önem taşımaktadır.

Çin'in küresel ekonomide gelecekteki ekonomik performansının ve etkisinin geniş kapsamlı sonuçları, Çin'de ekonomik kalkınmanın meydana gelme biçiminin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu nedenle, Çin ekonomisinin, geleneksel sektörden modern sektöre işgücü transfer oranının artan bir düzeyden, azalan bir seviyeye yönelmesi, son yıllarda görülen yüksek ekonomik büyüme oranlarının devam edip etmeyeceğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu konudaki akademik tartışmaların çoğu, LTP'nin hesaplanmasını kapsamaktadır ve genellikle Çin'den gelen ulusal verilerle karşılaştırılan diğer ülkelerdeki küresel verilere dayanan çeşitli girişimler karışık sonuçlara ulaşmaktadır.

Bununla birlikte Çin'deki sosyal adalet, fikri mülkiyet ve araştırma ve geliştirme gibi alanlardaki reformlar genişletilmedikçe, ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi zora sokulmaktadır. Tüm bunların yanısıra Çin'in geniş nüfusu, coğrafi alanı ve sıra dışı ekonomik büyüme kalıpları, ülkedeki ekonomik kalkınmanın hangi aşamasına ulaştığını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Coğrafi alanlar üzerinden LTP inceleyen Charles Stuart Ünivertesinden John Hicks ve Claire Harvey tarafından yapılan araştırmada illere ilişkin veriler bölgesel bazda incelenmiş, orta ve batı illerinden önemli ölçüde daha gelişmiş olan sahil illerinin, LTP'yi geçtiği ve orta gelir düzeyinin üzerinde sorun yaşamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik gelişmenin öncelikli olarak kıyı illerinde gerçekleşmesi ve kıyı illerinin ortalama olarak Lewis'in dönüm noktasına ulaştığı ya da geçtiği hipotezini desteklemektedir. Bu bulgular, Çin ekonomisinin mekansal olarak ülke genelinde çok farklı ekonomik gelişme düzeylerine sahip homojen bir bütün olmadığını kabul etmenin ne kadar önemli olduğunu belirlemektedir. Çin'in bir bütün olarak orta gelir tuzağının üstesinden geleceğini iddia eden akademik literatür açısından kıyı bölgesindeki iller zaten yüksek gelir statüsüne ulaşmıştır. Bu noktada henüz büyümeyen illerin de, orta gelir seviyelerine hapsolmeden bunu yapacakları ileri sürülmektedir. Orta ve batı illerinden önemli ölçüde daha gelişmiş olan kıyı illerinin, LTP'yi geçtiği ve orta gelir düzeyinin üzerinde sorun yaşamadığı öngörüsü altında orta gelir tuzağının önlenebileceğini ileri süren bu çalışma Çin'in bir bütün olarak orta gelir tuzağının üstesinden geleceğini iddia eden akademik literatürle de örtüşmektedir (Hicks ve Harvey, 2018).

Şunu da gözden kaçırmamak gerekir ki, kalkınmada öncelikli yörelerin belirlenmesi, ülke içindeki yatırımların buldukları yerlerden o yörelere göç etmeleriyle zaman zaman istihdam sağlayarak ve üretim maliyetlerini biraz aşağıya çekerek başarılı olsa dahi, kalkınmanın kaynağı üretimde katma değerinin daha düşük maliyetle, daha yüksek verimlilikle yükseltilmesi olmadığı sürece gayri safi yurtiçi hasılaya katkısı yeterli büyüklükte ve kalıcı olmamaktadır.

Bu noktada işçi ücretlerinin düşük seviyesine tepki olarak gelişen sosyal hareketlilik ucuz emeğin sonuna geldiğinin başka bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Gelir dağılımında yaşanan bozulma giderek artmakta, kentlerde yaşayan Çinlilerin en tepedeki %10'u ile en alttaki %10 arasındaki gelir farkının 23 kattan fazla olduğu, ancak beyan edilmeyen gelirler hesaba katıldığında 65 kata çıktığı belirtilmektedir (Foster ve McChesney,2013).

6. DARALAN DÜNYA PAZARI VE ÇİN

Çin'in devam eden ekonomik gelişim neticesinde, Lewis dönüm noktasını geçtiğinde reel ücretlerde ve gelir payında büyük ve sürekli artışlar olacaktır. Çin'in hızla artan reel ücret döneminde ekonomik olarak ne kadar başarılı olacağı ekonominin esnekliğine bağlı olacaktır; dış ticarete ve yatırıma açıklığı ve dünyanın işletmeleri yönetme konusundaki en verimli fikirleri, son birkaç on yılda eğitim sisteminin hızla genişlemesi ile yaratılan insan kaynaklarının kalitesi ve ortaya çıkan daha karma ekonomiye uygulanan düzenleyici sistemlerin kalitesi belirleyici etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin bu alanlarda başarılı olursa, toplam faktör verimliliği artışı ile büyümenin hızlanması, daha düşük bir sermaye birikiminin büyüme üzerindeki etkilerini dengeleyecektir. Toplam üretimdeki büyüme oranı açısından değerlendirildiğinde, en azından gelişmiş ülkelerin verimlilik ve yaşam standartlarının sınırlarına yaklaşılması ile beraber, hızlı verimlilik artışının etkisi azalana kadar büyüme oranını onlarca yıllık reformların ortalama oranları gibi bir seviyede tutulabilmesi sağlanacaktır (Garnaut,2010).

ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşları da dünyanın iki büyük ekonomisi arasında başlayan ve üçüncü ülkeleri de etkileyerek küresel ticareti ve beklentileri olumsuz yönde etkilemektedir. 2018 yılı Mart ayında ABD'de Çin'e karşı yürütülen soruşturmada edinilen bilgiye göre; Çin'de yabancı sermayeye kısıtlamalar getirildiği, bu ülkede yatırım yapan ABD'li firmalara teknoloji transferi konusunda baskı uygulandığı ve pazar serbestliğinin yabancı firmalar aleyhine bozulduğu tespit edilmişti. Ayrıca Çin hükümetinin yüksek teknoloji firmalarının satın alınması konusunda stratejik bir yol izlediğini ve ABD bilgisayar ağlarından teknik bilgileri çaldığını iddia edilmişti.

ABD buna karşılık, Çin'e karşı en fazla ticaret açığı verdiği çelik ve alüminyuma 23 Mart 2018 itibarıyla 60 milyar dolar değerinde tarife uygulamaya başlamıştır. Çin de misilleme olarak 3 milyar dolar değerindeki 128 farklı ürünü kapsayan ABD malına tarife uygulayacağını açıklamıştır. Bu şekilde başlayan tarifeler ve misillemeler dönemi, ABD tarafından toplam değeri 200 milyar dolar olan Çin menşeli ürüne 24 Eylül 2018 tarihinden itibaren geçerli olmak kaydıyla getirilen yüzde 10 gümrük vergisi ile devam etmiştir. Çin'de bu tarifelere 60 milyar dolarlık bir misilleme yapmıştır. Tüm bu önlemler ABD açısından sonuç vermezken Çin'e karşı ticaret açığını azaltmak amacıyla başlatılan ticaret savaşı, ABD'nin Çin'e karşı verdiği dış ticaret açığını 2017 yılında 375 milyar dolar seviyesinden, 2018 yılında 420 milyar dolara yükseltmiştir.

Uluslararası ticaret hacmini daraltan tarifeler dönemi küresel büyüme tahminlerini de olumsuz yönde etkileyerek Uluslararası Para Fonu (IMF) 2019 ve 2020 için küresel büyüme tahminlerini küresel ticaretteki olumsuzluklar yüzünden yüzde 0,1 aşağı çekmesine neden olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü ise 2019 yılı için küresel ticaret büyüme beklentisini yüzde 2,6'dan yüzde 1,2'ye, 2020 yılı için de yüzde 3'ten yüzde 2,7'ye düşürmüştür (Nuroğlu ,2019).

Küresel kriz sonrası ve ABD-Çin ticaret savaşları ile daralan ticaret hacminin dünya üretimine ve büyümesine etkileri düşünüldüğünde ABD ve Çin birinci faz ticaret anlaşması sonucunda farklı bir mecraya girmiştir. ABD Çin'e karşı 15 Aralık 2019'da yürürlüğe girecek olan tarifeleri durduran birinci faz ticaret anlaşmasına onay vermiştir. Bununla birlikte ABD Başkanı Trump bu onayı Çin'in ABD'den önümüzdeki yıllarda daha fazla tarım ürünü satın alması sözü karşılığında vererek küresel çıkarların karşılıklı olarak devamına olanak tanımıştır. Bu çerçevede karşılıklı çıkarlar sözkonusu olduğunda küreselleşmeden vazgeçmenin kolay olmadığı açıkça görülmektedir.

Morgan Stanley Asia'dan Stephen Roach, Çin'in ihracata dayalı ekonomisinin son dönemde küresel krizden sonra ABD'de başlayan gerileme ve Avrupa'da devam eden sorunlar olmak üzere iki sorunla karşılaşacağını savunmaktadır. Çin'in en büyük iki ihracat pazarı ciddi

bir sıkıntı yaşamaktadır ve sürdürülebilir bir dış talep kaynağı konusunda sorun yaşayacaktır. (Foster ve McChesney ,2012)

Dolayısıyla Çin, ABD ve küreselleşme çemberinde alınacak önlemlerin küreselleşmeden vazgeçmeden pazar payını arttırmaya dayalı önlemler olarak sürdürülmesi beklenebilir.

7. SONUÇ

Çin ile dünya düzeni arasındaki tarihsel dinamiklerin savaş sonrası üç döneme ayrılabilmesi öne sürülebilir: 1949-1971 arası düşmanlık ve ret dönemi, 1971-2008 kabul süresi ve entegrasyon dönemi ve son olarak liderlik ve 2008'den bugüne katkı dönemi. Mevcut dünya düzeni dahilinde Çin'in şu anda yıkıcı bir revizyonist yerine proaktif bir kural şekillendirici olarak hizmet ettiği sonucuna varılabilir.

Çin'in uluslararası / küresel yönetimdeki stratejik seçimlerinin üç tarihsel dönem üzerinden değerlendirdiğimizde bu dönemlerin birbirinden ayrılamaz olduğu yani bir dönemin sonucu diğerinin nedeni olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, Çin'in stratejik tercihi ve bugün küresel yönetimdeki rolünün geçmiş dönemlerden gelen derin köklere sahip olduğu sonucuna varılabilir (Peng, 2018).

1970 lerde ABD Başkanı Nixon'ın Çin ziyareti sonrası "Parlaklığı gizle, belirsizliği besle"¹³ stratejisinin önderliğinde Çin, yalnızca siyasi olarak artan sayıda ülke tarafından tanınmakla kalmayıp aynı zamanda ekonomik olarak Batı merkezli uluslararası / küresel entegrasyonundan çok fayda sağlamıştır. Batı liderliğindeki küresel yönetimin kusurlarının daha belirgin hale geldiği 2008 küresel mali krizinden itibaren ise küresel güç modelinin zarar görmesiyle birlikte Çin "ılımlı operasyonlar"¹⁴ prensibini bir karşıtlık stratejisi olarak benimsemeye başlamıştır. Bu koşullarda Çin, küresel yönetim mimarisini yeniden şekillendirmeyi amaçlayan bir dizi yenilikçi fikir ve birkaç uluslararası kuruluş girişiminde bulunarak artık "sistemde kendini koruyan"dan ziyade "sistemin yeniden şekillendiricisi" rolüne talip olduğu düşünülebilir.

Bu çerçevede 13 ve 14 Ekim 2016'da Hindistan Goa'da düzenlenen ve 10 ülkeden ve yaklaşık 25 eyaletten çeşitli kitle örgütleri ve sivil toplum kuruluşlarından 500'den fazla temsilcisinin katıldığı iki günlük "BRICS Halk Forumu" nda Çin'in küresel politik ekonomideki yeni rolünü ve Çinli ve BRICS ulusötesi şirketlerinin (TNC'ler) büyüyen operasyonlarıyla nasıl başa çıkılacağına yönelik tepkiler sunulmuştur. Hindistan'ın Goa eyaletinde olduğu gibi insanlar giderek artan sayıda Çin TNC'sinin kendi geçim kaynakları üzerindeki etkileri konusunda endişe duymaktadırlar. Ayrıca ekonomik açıdan en güçlü BRICS ülkesi olan Çin'in yeni bir emperyalist mi yoksa alt-emperyalist bir ülke haline gelip gelmediğine dair sorular yoğunlaşmaktadır. Çin TNC'lerinin çevresel ayak izleri ve sosyal etkileri, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki gelişmekte olan ülkeler ile Avrupa ve ABD'nin bazı merkezlerindeki faaliyetlerini giderek arttırmaktadır. Birçok ülke için Çinli üreticiler daha uygun fiyatlı ürünler sunmakla birlikte, Çin yatırımları ve finans sermayesi de petrol, kömür, mineraller ve diğer önemli kaynaklar için mevcut içindeki payını arttırmaya çalışmaktadır. Forumu katılan Ulusal Hawkers Federasyonu temsilcileri pazarlardaki ucuz Çin ürünlerinin akışının küçük ve yerel işletmeleri ve üreticileri öldürdüğü ya da payını düşürdüğü görüşünü paylaşmaktadır (Peng B, 2018). Ulusötesi sermaye açısından Çin'in küresel rolü artmaktadır. İlk 100 ulusötesi şirket sıralamasında şirket sayısındaki artış, yabancı varlıklardaki artış ve yabancı istihdamındaki artış bunu desteklemektedir.

Çin'in artan emek maliyetleri nedeniyle Lewis Dönüm noktasını geçmesini engellemek amacıyla toplam faktör verimliliğini artırma yoluyla alacağı önlemler; ülkenin orta gelir tuzağına girmesini ve büyümenin belli bir seviyede takılmasını engellerken, diğer yandan

küresel kriz ve ticaret savaşları neticesinde düşen üretim ve ticaret hacminin yeniden anlaşmalar yoluyla arttırılmasıyla, Çin'de büyümenin devamı sağlanabilecektir. Bu durum; küreselleşme çerçevesinde mevcut payını arttırmaya yönelik önlemleri küresel oyunu bozmadan Başkan Chinping'in de "Küresel yönetim ve değişim sürecinin katılımcısı, kolaylaştırıcısı ve lideri olmaya devam etmek istiyoruz" söylemindeki gibi küresel yönetişimin ve ulusötesi sermayenin unsuru kalarak devam ettirmesi ile mümkün olabilecektir. Küresel finans sisteminde işbirlikçi rol oynaması da küreselleşmede alternatif bir model uygulamak yerine mevcut sistem içinde önemli bir aktör olma tercihini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte Çin, sosyal adalet, fikri mülkiyet ve özgürlükler alanında yenilikçi ve demokratik politikalar izlenmedikçe kendi kalkınmasını tamamlayamamış bir ülke izlenimi vermeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- DAS, M. and N'DIAYE P., (2013), Chronicle of a Decline Foretold: Has China Reached the Lewis Turning Point?, *IMF Working Paper No:13/26*, ISBN:978475548242/1018-5941
- FOSTER, J.B. and MCCHESENEY R.W., (2013) Küresel Ekonomik Durgunluk ve Çin, *Monthly Review*,31: 112-145
- GARNAUT, R. (2010), Macro-Economic-Implications-of-the-Turning-Point, *China Economic Journal* 3(2) :181-190
- GILL, I. S. ve KHARAS, H. (2007), An East Asian renaissance: Ideas for economic Growth, *The World Bank*, ISBN-10:0-8213-6747-1, Washington DC, USA.
- GÖKTEN, K. (2012), "Çin Yüzyılını Anlamak", Ankara: *Nota Bene Yayınları*, ISBN:978-605-5513-15-3
- GULUZADE, A. (2019), The Role of China's State-Owned Companies in the Trade War, *World Economic Forum Global Shapers Annual Summit*, 2019-05-12 https://weforum.org_[e.t. 14.10.2019]
- HANTKE, A. (2016), *will-india-and-pakistan-cripple-the-sco*
<https://thedi diplomat.com/2016/11/will-india-and-pakistan-cripple-the-sco/Hantke>
- HENNIGAN, M. (2011), China became the world's biggest manufacturer in 2010; US loses crown held since 1895, *Finfacts*.
http://www.finfacts.ie/irishfinancenews/article_1021835.shtml
- HICKS J., and HARVEY C., (2018), *40th International Academic Conference*, Stockholm ISBN 978-80-87927-67-0, IISES DOI: 10.20472/IAC.2018.040.025
- KASA, H. (2019). Tasarruf açığı ve Arge Harcamalarının Orta Gelir Tuzağına Etkileri, *TESAM Akademi dergisi*, Türkiye Ekonomisi Özel sayısı: 153-182.
- LARIONOVA, M.V. ve SHELEPOV, A.V., (2016), Potential Role of The Development Bank And Asian Infrastructure Investment Bank In The Global Financial System, *Herald of PFUR, International Relations*, 16(4):700-716.
- LENZER,(2011),*bamboo-capitalism-in-china-the-secret-of-success*
<https://www.forbes.com/sites/robertlenzner/2011/10/09/bamboo-capitalism-in-china-the-secret-of-success/#297490b57b4a>
- NA, L. *top 10 multinational enterprises of China in 2014*
http://www.china.org.cn/top10/2014-09/05/content_33430917.htm
- NUROĞLU, E. (2019), Ticaret savaşları sona mı eriyor?, aa.com.tr/analiz
- PENG, B. (2018), China, Global Governance, and Hegemony:Neo-Gramscian Perspective in the World Order, *Journal of China And International Relations* ,6(1): 48-72
- REISEN, H. (2015), Will the AIIB and the NDB Help Reform Multilateral Development Banking?, *Global Policy*, Wiley, Hoboken, 6(3): 297-304
- SHAH, R. (2012), *What is 'Lewis turning point' and its importance for China*,
<https://economictimes.indiatimes.com/news>
- TRAN, V.T. (2013), The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations, *ADB Working Paper No: 421*. Tokyo: Asian Development Bank Institute. Available:
<http://www.adbi.org/working-paper/2013/05/16/5667.middle.income.trap.issues.asean/>

- WATTS,J.,(2010).*china-overtakes-us-energy-consumer*
<https://www.theguardian.com/environment/2010/aug/03/china-overtakes-us-energy-consumer>, [e.t. 05.12.2019]
- WANG, H. (2019), *The New Development Bank and the Asian Infrastructure Investment Bank: China's Ambiguous Approach to Global Financial Governance Development_and_Change*
<https://www.wita.org/wp-content/uploads/2019/02/Wang-2019>, [e.t.15.12.2019]
- WANG, X. and WEAVER N., (2013), Surplus Labour and Lewis Turning Points in China, *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 11(1): 1-12
- Global Innovation Index (2019), *Creating Healthy Lives- The Future of Medical Innovation*, ISBN 979-10-95870-14-2, Geneva
- International Monetary Fund World Economic Outlook Uneven Growth Short and Long Term Factors, April-2015, ISSN 0256-6877, International Monetary Fund Publication Services, Washington DC
- Trade And Development Report (2019), ISBN 978-92-1-112953-3,United Nations Publication, Newyork, USA
- UNCTAD WIR (2018), United Nations Publication, ISBN 978-92-1-112926-7, Geneva
- Made in China?
<https://www.economist.com/leaders/2015/03/12/made-in-china>, [e.t. 20.11.2019]
- Çin'in ilk açık küresel yönetim fikri 14 Ekim 2015
http://www.xinhuanet.com//world/2015-10/14/c_1116824064.htm [e.t. 04.10.2019]
- <http://statisticstimes.com/economy/world-gdp-ranking-ppp.php> [e.t. 09.12.2019]
- China unveils new list of top 500 enterprises,
<http://govt.chinadaily.com.cn/a/201909/01/WS5d6c8439498ebcb1905790a4.html>
- imf.org/en/News/Articles/2019/08/09/na080919-chinas-economic-outlook-in-six-charts [e.t. 12.09.2019]
- China economy: Annual growth slowest since 1990, bbc.com/news/business-46941932
[e.t.17.10.2019]
- Fortune Global500 (2019), fortune.com/global500/2019/ [e.t. 01.10.2019]
- Lessons from outperformers, <https://www.mckinsey.com/mgi-outperformers-full-report-sep-2018.ashx> [e.t. 01.10.2019]
- China's 2013 exports rise 7.9%, imports up 7.3%, chinadaily.com.cn/business/2014-01/10/content_17229362.htm [e.t. 01.11.2019]

NOTLAR

-
- ¹ Çince “jueqi”
 - ² Çince “fazhan”
 - ³ ABD Başkanı Nixon'ın Çin ziyareti sonrası
 - ⁴ Bambu kapitalizmi: Çin'in demir perde ülkelerinden farklı olarak Hong Kong üzerinden batı ülkeleri ile ticaret yapmasını ve dünyaya açılmasını sağlayan bambu perde tanımından türetilmiş bir deyim.
 - ⁵ IADB: Inter-American Development Bank
 - ⁶ ADB: Asian Development Bank
 - ⁷ IDB: Islamic Development Bank
 - ⁸ AfDB: African Development Bank
 - ⁹ EBRD: European Bank for Reconstruction and Development
 - ¹⁰ Çin Bankası, Çin İnşaat Bankası, Çin Tarım Bankası ve Sanayi ve Çin Ticaret Bankası
 - ¹¹ Elektrik, kara ve demiryolu inşaatı, tarım ve ilgili endüstriler, kamu altyapı, petrol ve petrokimya, kömür, posta ve telekom
 - ¹² Gölge Bankacılık: geleneksel bankacılık sisteminde olduğu gibi yasal açıdan denetlenmeyen veya kısmen daha az denetime tabi olan ve ticari bankalar gibi hizmet veren bankacılık sistemidir
 - ¹³ Çince: Tao Guang Yang Hui
 - ¹⁴ Çince: Sen Suo Zuo Wei